

PREREZ PALEOLITIKA NA SLOVENSКИH TLEH

Š. Brodar

Razvoj paleontologije je privedel tudi v naših krajih kaj zgodaj do izkopavanj v podzemeljskih jamah. Namen je bil pomnožiti zbirke pleistocenskih sesalcev. Tako so n. pr. Freyer (1819) in mnogi drugi izkopali v prvi polovici 19. stoletja večje množine kosti jamskega medveda in drugih sesalcev v Postojnski jami, v Križni jami, na Mokrici, itd. Bilo je to v dobi, ko se je začel odkrivati paleolitik v Zahodni Evropi. Mogle bi torej biti že tedaj ugotovljene paleolitske postaje na našem ozemlju. Vendar do tega ni prišlo, ker se vprašanje »antediluvianskega človeka« tedaj še ni postavilo in je trajalo več desetletij, preden je bilo rešeno po hudi borbi v edino pravilnem naprednem smislu. Še sredi 19. stoletja je paleontolog Fraas po lastnem skesanem priznanju izvozil iz južnonemških jam neštete kamene in koščene paleolitske artefakte ter jih zavrgel obenem z izkopanim materialom. Krivda tedaj pri nas delavnih prirodoslovcev je še toliko manjša, ker je ugotovitev paleolitske postaje v marsikateri naši jami mogoča le s prav podrobnim in zato zelo zamudnim izkopavanjem. Artefakti dostikrat niso številni in vrh vsega pogosto zelo atipični.

H koncu 19. stoletja je sloves zahodnoevropskih paleolitskih postaj dosegel tudi bivšo Avstrijo in tedaj se je začelo predvsem v naši Primorski zelo živahno raziskovanje. Pod vrhovnim vodstvom Dunaja je izšlo iz Trsta. Omeniti je zlasti prirodoslovca K. Moserja, ki se je sam pohvalil, da je raziskal nad 60 jam na Krasu in v več kot tridesetih tudi kopal. V Vlaški jami pri Nabrežini je kopal več let in jo razglasil kot paleolitsko postajo. Na strokovnih kongresih na Dunaju in v Nemčiji je poleg artefaktov celo predložil serijo paleolitskih črtežev in risb, ki pa so bile spoznane za potvorbe. Vendar je Moser do zadnjega zatrjeval njihovo pristnost. Ali je Vlaško jamo šteti med

paleolitske postaje na slovenskem ozemlju, danes zanesljivo ne moremo presoditi. Ustrezno tedanjim razmeram so bila izkopavanja izvedena le malo strokovno in zelo naivno. Material je raztresen po raznih muzejih in zbirkah ter večinoma neoznačen.

K. Moser je med prvimi kopal tudi v jami »Pod kalom« pri Nabrežini. Za njim so se menjavala izkopavanja Marchesettija, tedanjega ravnatelja tržaškega Prirodoslovnega muzeja, s številnimi roparskimi izkopavanji Neumana. Marchesetti je izkopal že tedaj obenem s številnimi kostnimi ostanki raznih pleistocenskih živalskih vrst več kamenih artefaktov iz kremenca. V manjšem obsegu so se udejstvovali še drugi (n. pr. Perkó, Mühlhofer). Marsikaj so v tej dobi označili za paleolitsko, kar je pa težko preveriti, ker so najdbe raztresene po vsem svetu in brez zanesljive označbe.

Z začetkom prve svetovne vojne se je končalo le malo znanstveno, idilično paleolitsko raziskovanje na naših tleh. Slovensko Primorje je zasedla Italija. Ker so vodili in izvrševali omenjena izkopavanja možje, ki niso bili našega rodu ali so ostali izven meja Jugoslavije, se ni čuditi, da je bil paleolitik pri nas tudi v strokovnih krogih popolnoma pozabljen ter je zavladalo prepričanje, da paleolitskih naselitev na slovenskem ozemlju sploh ni bilo. Neopaženo je ostalo tudi revizijsko in res strokovno izvedeno izkopavanje v jami Pod kalom, ki ga je izvršil R. Battaglia v letih 1926—1928. Na osnovi številnih geoloških profilov in še novo odkritih močno atipičnih kremenastih artefaktov je zavzel stališče, da gre za kulturo lovcev na jamskega medveda, ki so se konec zadnje medledene dobe začeli pomikati iz visokih alpskih bivališč v nižine ter se v sledeči würmski poledenitvi razprostrli po predalpskem ozemlju. Ker se odkrita kultura kaj malo sklada z zahodnoevropskim moustérienom, jo označuje kot »alpski moustérien«.

Prva paleolitska postaja na slovenskem ozemlju Jugoslavije je bila odkrita l. 1928. v Potočki zijalki na Olševi v Karavankah, v višini 1700 m n. m. Po višini druga na svetu in najvišja v Vzhodnih Alpah, je presenetila s svojim bogatim koščenim in kamenim aurignaškim inventarjem. Primitivni črteži na nekaterih koščenih izdelkih so še bolj potrdili zgodnji mlajšepaleolitski značaj postaje. V ospredje je stopilo veliko nasprotje: v visokoalpskih postajah Švice starejši paleolitik neandertalca — v Karavankah

začetna faza mlajšega paleolitika fosilnega človeka. Ločnica večnega snega je bila v dobi würmske poledenitve 200 metrov pod jamo. Kako naj bi bila spričo prevladujočega mnenja, da je aurignacien kultura iz zadnje poledenitve, naselitev, čeprav morda le sezonska, v tej višini mogoča? Kje naj bi dobili tisoči ugotovljenih jamskih medvedov zadostno hrane? Spričo tega je bil odmev odkritja Potočke zijalke pri inozemskih strokovnjakih izredno velik. Posebno je treba poudariti, da glede aurignaciena Potočke zijalke ni nobenih najmanjših pomislekov. A. A n d r e e zastopa pri obravnavi izvora aurignaške kulture celo tezo, da z ozirom na najdbe v Potočki zijalki ni izključen samostojen početek aurignaciena v Jugoslaviji, za kar pa ni nobene prave osnove. Gre torej le za uvrstitev v določeno fazo mlajšega pleistocena.

J. B a y e r je uvrstil Potočko zijalko na osnovi svoje biglacialne teorije v aurignaški presledek med moustierskim in solutréenskim poledenitvenim sunkom svoje druge (t. j. zadnje) poledenitve, ki ga označujejo drugi avtorji kot riss-würmski interglacial. G. K y r l e, ki inventarja ni dobro poznal, jo je pridelil visokoalpski švicarski skupini konec zadnje riss-würmske medledene dobe. A. P e n c k je zavzel stališče, da gre za aurignacien, ki je nastopil v poznem riss-würmskem interglacialu, medtem ko se S o e r g e l zavzema za interstadial würm 1 — würm 2 (v smislu popolne razčlenbe pleistocena). L. Z o t z in R. L a i s nagibata k mnenju, da so lovci na jamskega medveda v Potočki zijalki živeli še v zadnji medledeni dobi. Nasprotno vztraja O. M e n g h i n pri splošnem naziranju glede uvrstitve aurignaciena in torej tudi Potočke zijalke v zadnji, würmski glacial. Naša stratigrafska raziskovanja pa so dovedla do zaključka, da je celotni kompleks kulturnih in paleontoloških slojev te postaje prisoditi dobi, ki je imela po trajanju in po klimi vsaj značaj kontinentalne faze medledene dobe.

Sledila so nova odkritja paleolitskih postaj v predalpskem ozemlju. V Njivicah pri Radečah je presenetila sicer maloštevilna, toda izrazita kvarcitna kultura navidezno mousteroidnega značaja. Podrobnejše proučevanje je dovedlo do sklepa, da gre za primitivni kvarcitni aurignacien (pseudomoustérien), ki se pojavi v začetni fazi zadnje poledenitve. Isti kulturni skupini je prisoditi tudi večinoma kvarcitne artefakte Mornove zijalke pri

Šoštanju. Še bolj do izraza je prišel kvarcitni primitivni aurignacien v doslej najgloblje izkopani plasti v Špehovki nad Hudo luknjo pri Zg. Doliču, kjer je bil odkrit tudi prvi paleolitski gigantolit v Sloveniji. Neposredno v višjih plasteh je bil tu dokazan tudi že dobro razviti aurignacien in končno v krovni sigi celo prvi sledovi mezolitika na naših tleh v obliki enorednih harpun.

Na skrajni severni meji med Marenbergom in Remšnikom so bili ugotovljeni v Jami pod Herkovimi pečmi kulturni ostanki paleolitskega človeka, ki po izbiri surovega najnavadnejšega kremenjaka močno spominjajo na artefakte avstrijske postaje Drachenloch pri Mixnitzu, označene po K y r l e j u kot moustérien, a pripadajoče bolj verjetno kvarcitnemu ali še poznejšemu aurignacienu.

Slovenija pa ima tudi paleolitske postaje na planem. Že pred prvo svetovno vojno je poročal H i l b e r o najdbi rogovja severnega jelena z umetnimi urezi v naplavini pri Vrhniku. Pri izkopavanju mamutovih kosti v Nevljah pri Kamniku je F. K o s našel poznoaurignaciensko rezilce. Nekaj netipičnih kamenih artefaktov je bilo odkritih pri Kostanjevici na Dolenjskem ob enem s kostmi neke vrste slona in drugih pleistocenskih živali ter z ostanki lesnega oglja.

Mnogi znaki kažejo nadalje, da se je paleolitski človek zadrževal tudi v Škocijanskih jamah in v Postojnski jami.

V novo fazo je stopilo paleolitsko raziskovanje po osvoboditvi. Na ljubljanski univerzi je bil ustanovljen Inštitut za prazgodovino človeka in namesto prejšnjih podpor so bila na razpolago znatnejša sredstva, ki jih je prispevala Slovenska akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani. Raziskovanje se je osredotočilo na Primorsko. V Betalovem spodmolu pri Postojni je že v dobi italijanske okupacije zadel F. A n e l l i pod neolitikom ali eneolitikom na mlajšepaleolitsko plast. Naša v tej jami tekom treh let po osvoboditvi izvedena izkopavanja so bila nad vse uspešna. Odkritih je bilo vsaj še pet starejših naselitev, od katerih sega prva, v globini 7 do 9 m pod površjem, gotovo še v prvi začetek zadnje würmske poledenitve, ako ne morda celo v začetek predzadnje poledenitve, kar bo pokazalo nadaljnje proučevanje, ki je še v teku. V zaporednih plasteh je s številnimi kamenimi artefakti in z raznovrstnim paleontološkim gradivom

dokumentiran razvoj od starejšega paleolitika do zadnjih faz mlajšega paleolitika na naših tleh. Pomemben je pojav izrazito kvarcitne kulture vmes med kulturami, ki so uporabljale silekse. Obeta se nova osvetlitev problema primitivnega kvarcitnega aurignaciena in zlasti glede na stratigrafsko globlje ležeče kulturne plasti sileksovih rezil vprašanja izvora kulturne stopnje aurignaciena. Obilica gradiva in zamotana sedimentacija zahtevata mnogo časa, toda že sedaj moremo reči, da bo Betalov spodmol velika opora, na katero se bo naslonilo vse nadaljnje paleolitsko raziskovanje na našem Krasu.

Po vsem navedenem moremo danes z zadoščenjem ugotoviti, da je ovrženo leta 1915. izrečeno mnenje O. Menghina, po katerem naj bi bil v severnem obrobnem pasu Balkana kljub bogati pleistocenski favni paleolitik le redek pojav (Krapina — Pod kalom) in spričo tu dobro izvedenega raziskovalnega dela ni pričakovati številnih novih odkritij. Pokazalo se je, da so bila izkopavanja pred prvo svetovno vojno močno površna in nemetodična. S pravilnim prijemom, z velikim naporom in skrajno potrpežljivostjo ter pogosto le z bogatimi sredstvi je mogoče v marsikateri podzemski jami ugotoviti sledove paleolitskega človeka. Danes imamo dokaze, da je bilo slovensko ozemlje naseljeno v vseh fazah zgornjega pleistocena. Zasledovati moremo dolg razvoj moustérienske kulturne stopnje v najširšem smislu. Skoro v vsaki naši postaji se pojavlja kulturni sloj, za katerega je značilna raba kvarcitov. Ne gre tu samo za pomanjkanje drugačnega materiala. V najbolj čisti obliki med kulturnimi sloji s sileksi ga imamo v Betalovem spodmolu. Podobna je, da gre za nove naseljence, ki so rabo kvarcitov prinesli s seboj iz svojih vzhodnejših izhodiščnih postojank. Ali ne gre tu morda za najstarejši vdor fosilnega človeka na poti od vzhoda proti zapadu, za najstarejši primitivni aurignacien? Vsekakor utone pri nas ta val v prvotni moustérienski tradiciji, ki traja še naprej. Popolnoma dokazan je v naših postajah dobro razvit srednji aurignacien, ki mu moremo slediti od Krakova do Reke. Mlajši aurignacien živi še naprej v dobi magdaléniena. Vsaj doslej izrazitih sledov magdalénienske kulturne stopnje še ni bilo mogoče odkriti. Prav tako še nismo mogli ugotoviti izrazitega solutréena.

Kakor drugod v Srednji Evropi tudi pri nas v splošnem ni klasičnih tipov zapadnoevropskih paleolitskih stopenj. Naše paleolitske industrije imajo svojski značaj, ki ga je poleg drugih vzrokov nujno narekoval kamniti material, s katerim so razpolagali.

Posebno je podčrtati dejstvo, da leže naše paleolitske postaje v najrazličnejših nadmorskih višinah od 200 do 1700 m na razmeroma ozko omejenem ozemlju in več od njih le v kratkih razdaljah od predelov, ki so bili za časa poledenitve pod ledom. V zvezi s paleontološkim gradivom morejo torej pomembno prispevati k poznavanju in podrobnejši razčlenitvi zgornjega pleistocena na naših tleh.

Naše paleolitske postaje so vzpostavile zvezo s severovzhodom in zapadom in je bila tako na južnem obrobju Alp zamašena velika vrzel. Brez pomislekov moremo v ta sklop prišteti tudi paleolitske postaje sosednje Hrvatske (Krapina — Vindija — Lokve), ki so vse le malo kilometrov oddaljene od meje Slovenije. V mnogih ozirih se industrije teh postaj popolnoma skladajo in izpopolnjujejo z našimi.

V primeri z drugimi narodi smo glede paleolitskega raziskavanja našega ozemlja nekoliko zapozneli. Ali uspelo nam je dokazati, da primeri paleolitskih naselitev na slovenskem ozemlju niso le slučajen in osamljen pojav. Dovolj jasno so se že pokazali obrisi njihove kontinuitete. Bodoče arheološko, geološko in paleontološko kolektivno delo ima odgovorno nalogo, da nadaljuje z raziskavanjem slovenskega paleolitika in ga dostojno uveljavi v svetu. Doslej pri nas doseženi uspehi morejo biti tudi pobuda za paleolitsko raziskovanje v ostalih jugovzhodnejših republikah, kjer je pričakovati rešitev velikega vprašanja obstoja balkanskega paleolitika. S tem bi bili razvozljani prenekateri paleolitski problemi, ki so danes za znanost še nerazrešljivi. Prvo posvetovanje arheologov FLRJ v Niški banji je zato sklenilo, da je treba izvršiti vse priprave (kadri, itd.), ki so potrebne za izpeljavo nakazane naloge.

SUMMARY

The author takes a short historical survey of the development of Palaeolithic researches in ethnically Slovene territory. The discoveries of comparatively numerous Mousterian and Aurignacian sites in a relatively narrow

southern Alps territory have refuted in 1915 expressed Menghin's view that the territory had been well explored, and therefore no greater Palaeolithic discoveries were to be expected.

In the nearest neighbourhood of a territory which had been covered with ice in Pleistocene a rich Aurignacian site was discovered 1700 m above sea-level. In lower places several sites were found whose inventory confirms that the territory was continually settled from the earliest Mousterian to the latest stages of the Palaeolithicum. A special attention is to be paid to the appearance of quartzite industry whose elements are reminiscent of primitive Aurignacian.